

Mağrur olma padişahım, senden büyük tarih var: 31 Mart'ın ve Abdülhamid'in hal'inin 110. yıldönümü

Sungur Savran

Geçtiğimiz 27 nisan günü çok önemli bir yıldönümünü yaşadık: Son yıllarda Türkiye'nin ufkunda yükselen istibdadın kendine tarihte örnek aldığı Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin (hal'inin) 110. yıldönümü idi bu 27 Nisan. Tabii Abdülhamid'in tahttan indirilmesini konuşmak demek, tarihimize "31 Mart vakası" olarak geçmiş karşı devrim olayını konuşmak demektir, çünkü padişahın hal'i bu gerici isyanın bastırılmasının dolaysız sonucu olmuştur.

Abdülhamid, bilindiği gibi, 1876 Kanun-u Esasi'si ile Osmanlı'nın benimsemiş olduğu I. Meşrutiyet'e 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını (eski takvimle söylendiğinde "93 savaşı"nı) bahane ederek son verdikten sonra ülkeyi 30 yıl boyunca koyu bir istibdad ile yönetmişti. 1908 yılı Hürriyet Devrimi bu istibdada son verdi, ama Abdülhamid'i tahttan indiremedi. Çünkü Sultan işler zora girince, Balkanlar'daki ayaklanma bir orman yangını gibi yayılmaya başlayınca bir manevra yaparak, 23 Temmuz günü Kanun-u Esasi'yi yeniden uygulayacağını ve Meclis'in açılacağını duyurdu. Böylece "büyüklük" onda kalıyor, sonuna kadar direnerek tahtını yitirmektense Meclis'i açıyor, ama kendi yerini de korumuş oluyordu.

23 Temmuz 1908'i izleyen günlerde ve aylarda yaşananlar, Abdülhamid'in elbette görmek istemediği şeylerdi. Balkanlar'da ve Anadolu'da sokaklar her

milletten ve yaştan insanla doluyor, “Hürriyet!” şiarı hep bir ağızdan haykırılıyordu. İstanbul’da işçi sınıfı ayağa kalkıyor, aylarca sürecek bir grev dalgası başlatıyordu. Kadınlar muazzam bir atılımla dernekler kuruyor ve hakları için mücadeleye giriyordu. Basın 24 Temmuz’da sansürü fiilen çiğniyor ve gazeteler onay almadan baskıya gidiyordu. Hürriyet’in ilanını izleyen aylarda süreli yayınlarda bir patlama yaşanıyordu. Siyasi hayat çiçekleniyor, birçok yeni “fırka” kuruluyor, her milliyet kendi partileriyle siyasi arenaya giriyordu. Seçimler yapıldı da Meclis açıldığında her türlü fikir ve ulusal dava meclis kürsüsünden dile getirilmeye başlıyordu. Sosyalizm de Osmanlı’nın gündemine esas bu dönemde girdi. Kısacası, toplum, İttihat ve Terakki’ye düpedüz düşman olan, Abdülhamid taraftarı muhafazakâr bir tarihçinin dahi itiraf etmek zorunda kaldığı gibi, bir “hürriyet sarhoşluğu” yaşıyordu.¹ (İnceliksiz, kıvrımsız, nüanssız biçimde “İttihatçı kafası” tespitini modern Türkiye tarihine ilişkin en önemli belirleme sananlara hatırlatılır!)

Bütün bunlar elbette Abdülhamid’in onayladığı şeyler değildi. Ama hürriyet mücadelesi “Balkan komitacıları” diye aşağılanan gerilla hareketini çoktan aşmış, bütün imparatorluğa yayılmıştı. Önünde durmak mümkün değildi. Ta ki, devrimlerin diyalektik yasası kendini dayatıncaya kadar: Her devrim aynı zamanda karşı devrimi besleyerek gelişir. Hürriyet devriminin karşı devrimi de ünlü 31 Mart vakası olarak patlak verdi. Eski takvimle 31 Mart 1325’te, yeni takvimle 13 Nisan 1909’da, yani devrimin ilk zaferine ulaştığı 23 Temmuz 1908 tarihinden yaklaşık 8 ay sonra, payitaht İstanbul’da karşı devrim birdenbire zincirlerinden boşandı. Şehrin hâkimiyeti iki hafta boyunca gericiliğin etkisi altındaki askerlerin eline geçti. Aralarında bir bakan, bir milletvekili ve bir dizi subay olmak üzere, 20’den fazla insan öldürüldü. Hükümet düşürüldü, meclis işlemez hale geldi, milletvekilleri canlarını korumak için ya kaçtı, ya yer altına girdi. Osmanlı’nın başkentini ele geçiren bu karşı devrim dalgası zafere ulaşıyorsa, Hürriyet devrimi yenilgiye uğradı, istibdad yeniden kurulurdu.

Gericiler, 31 Mart’a o kadar sempatiyle yaklaşmasalar da, 27 Nisan’da Abdülhamid’in hal’ini memleket için tam bir felaket olarak görürler. Örneğin bugün Necip Fazıl tarzı tarih yorumunun saldırgan odağı olarak yayınlanmakta olan aylık *Derin Tarih* dergisinin Nisan 2019 sayısının kapağında iki mesaj verilmektedir. Üst başlık, “31 Mart komplosu 110 yaşında”dır. İlk mesaj budur: 31 Mart iyi bir şey değildir, bir komplodur. Ardından ana başlık şöyle verilmiştir: “‘Nerdesin şevketli Sultan Hamid Han’”. Şair Rıza Tevfik’in (Bölükbaşı) cumhuriyet döneminde yazdığı, Abdülhamid’i göklere çıkartan bir şiirinin ilk mısraı. Yani Türkiye Sultan Hamid’i hâlâ arıyor. Tahttan indirilmesi çok yanlış olmuştur.

31 Mart komplodur da kimin komplosudur? İttihatçıların mı? Bunu bile söyleyenler olmuştur. Dayanakları da isyan eden askerlerin aslında Meşrutiyet’i korumak için Selanik’ten daha önce yollanmış olan “avcı taburları” olmasıdır. İttihatçıların amacı böyle bir senaryo ile Abdülhamid’i tahttan indirebilecekleri bir ortam yaratmaktır buna göre. Oysa aşağıda göreceğimiz gibi, bütün askeri

1 İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak’ası*, İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961, s. 5. Karşı kamptan yazan bu tarihiye bu yazı boyunca sık sık başvuracağız.

birliklerde yaşanan bir çelişki yüzünden isyan etmiştir bu askerler. “İttihatçı komplosu” senaryosunun pek de ikna edici olmadığını gördüğü için olsa gerek *Derin Tarih* küflü arşivlerden “dış mihraklar” açıklamasını çıkartmıştır. Sözünü ettiğimiz sayıdaki 31 Mart/Abdülhamid dosyasında yer verilen ilk yazının² kanıtlamaya çalıştığı tek şey, 31 Mart’ın Abdülhamid düşmanı İngiltere’nin tertibi olduğudur. Beş koca dergi sayfalık bir yazıda, sadece bazı sol tarihçilere (Doğan Avcıoğlu, Tevfik Çavdar, Sina Akşin) atıflar dışında en ufak bir delil göstermemektedir yazar. Onlar da sadece atıftır, aktarılan en ufak bir olay, belge vb. yoktur. *Derin Tarih* editörleri, 24 yıl önce yazılmış olan ve yazarı artık hayatta olmayan bu yazının “ufuk açıcı” olduğunu belirtiyorlar!

Derin Tarih’in dosyasındaki öteki yazılar da ibretlik: Bir yazar, 31 Mart vakasının sadece iki gün sürdüğünü, meclisin rahat rahat çalıştığını vb., bu yüzden de Hareket Ordusu’nun şehre girmesine hiç neden olmadığını ileri sürüyor.³ Yukarıda anlattık: **Meclis’in başkanı ve İttihat ve Terakki’nin tarihi önderi** olan şahsiyet öldürülmüştür isyancıların niyeti açısından bakarsanız. (Yanlışlıkla başkasını öldürmeleri meclisin normal çalışmalarını sürdürüp sürdürmediği açısından hiçbir önem taşımaz.) Aşağıda anlatacağız: Ayaklanma daha ilk günden hükümeti düşürmüştür, tam da taleplerine uygun biçimde. Ertesi gün de isyancılar padişah tarafından affedilmiştir. İnsanlar günlerce korkudan sokağa çıkamaz olmuştur. Askerlerin gece sokakta uyuyacak hali yok, elbette kışlarına dönecekler. Ama bir toplumsal-siyasal olay olarak 31 Mart, Hareket Ordusu şehre girene kadar sona ermemiştir.

Bir üçüncü yazı var: Necip Fazıl usulü gericiliğin bugünkü entelektüel önderi ve derginin baş editörü Mustafa Armağan’ın.⁴ Zaten dosyanın meramını da o ifade ediyor. O meramı, uzun bir alıntıyla yazarın kendisinden dinleyelim, çünkü tarihi kavrayışı ibretliktir:

Efendim, dağa çıkan Resneli Niyazi çok dürüst, namuslu ve kahramanmış! Geçin efendim bunları. Cuma vakti cümle erat ve zabitan Allah’ın huzuruna varmışken tabur kasasını kırarak 200 Hamidî altını çalan ve devletin düşmanla savaşınlar diye verdiği silahlarına zorla el koyarak adamlarıyla birlikte dağa çıkan eşkiyayı efsaneleştirirseniz 15 Temmuz’daki alçaklığı millete reva gören çeteyi de alkışlamanız gerekir. Hem 100 küsur sene önce, hem de bugün yapılan, bal gibi kanunsuz eylemlerdi ve kanunen suçtu; biri başarılı oldu diye tebci edilirken [yüceltilirken] öbürü başarısız olunca takbih edilmemeli [suçlu bulunmamalı], hepsi aynı “gayrimeşruluk gayrimeşruluktur” kriterine göre maşeri [toplum için ortak] vicdanda mahkûm edilmelidir. Aksi halde iyi darbe-kötü darbe ikilemine

2 Mehmet Çetin Börekçi, “31 Mart Hadisesini Kimler Planladı?”, *Derin Tarih*, sayı 85, Nisan 2019, s. 46-51.

3 Necmettin Alkan, “31 Mart Hadisesi Kaç Gün Sürdü?”, *Derin Tarih*, sayı 85, Nisan 2019, s. 52-53.

4 Mustafa Armağan, “Sultan’ın Hal’i”, *Derin Tarih*, sayı 85, Nisan 2019, s. 54-57.

sürükleniriz ki, bu bizi çıkmazların en çürütücüsüne mahkûm eder.⁵

Siz konuşana bakın, “kanunsuz eylem”den söz edene bakın! Bu beyefendi, Abdülhamid’in baş şakşakçısıdır bugün. Onun bu kahramanı, “Ulu Hakan”ı, tam 30 yıl ülkenin anayasasını (o dönemki adıyla Kanun-u Esasi’sini) ayaklar altına almış, onun üstünde tepinmiş, sonunda da ancak vergi boykotlarıyla, kışlalarda askeri isyanlarla, Makedonya’da gerilla savaşıyla, yani silah zoruyla anayasayı yürürlüğe yeniden koymak zorunda kalmış bir alçak müstebittir! Kim tutarlılıktan söz ediyor, kim “gayrimeşruluk”tan?

Ama bu, işin sadece bir yanındır. Burada asıl Resneli Niyazi ile Fethullah Gülen denen gerici eşitleniyor.⁶ Daha önemlisi, Hürriyet devrimi ile İncirlik Üssü’nden desteklenen 15 Temmuz alçaklığı karşılaştırılıyor. Bunlardan ilki, bu topraklarda 30 yıl kapısına kilit vurulmuş meclisi açtı, ikincisi meclis bombaladı! Bunları mı karşılaştırıyorsunuz? Hepsinden daha önemlisi, Türkiye’nin yüz küsur yıllık tarihini belirleyen, önünde yepyeni bir çağ açan, bütün halkın coşkuyla karşıladığı bir **devrim** ile bir **darbe** karşılaştırılıyor! Tabii tabii, Ekim devrimi de darbeydi zaten! Burada, gerici tarihçiliğin devrimin nasıl tarihin atılımının, toplumun değişiminin asıl motoru olduğu konusundaki, derin bir korku ile beslenmiş anlayışsızlığını müşahhas biçimde görüyoruz!

Biz şimdi daha ciddi meselelere dönelim. 31 Mart vakası patlak verince bütün ülkede yeniden muazzam bir direniş başladı. Burjuva tarihçileri sadece isyanı bastırmak için Selanik’ten gelen Hareket Ordusu’ndan söz eder. Oysa 31 Mart’ı (13 Nisan’ı) izleyen günlerde bütün ülke yeniden ayağa kalktı. Devrim karşı devrimi kıskırtmıştı; bu sefer karşı devrim devrimi canlandırıyor. Karşıtların çelişkisi tarihi sürüklüyordu. 31 Mart gericiliği işte bu ortamda nihai olarak elbette askeri olarak bastırıldı. Ama eğer devrim bütün ülkede canlanmış olmasaydı belki de bastırılamazdı. Bu yazıyı en çok bunu ortaya koymak için yazdık. Öyleyse görelim. (Aşağıda bütün tarihleri yeni takvime göre vereceğiz. Yani “31 Mart” diyeceğiz ama tarihini 13 Nisan olarak vereceğiz, sürecin sonu olan Abdülhamid’in hal’ini ise 27 Nisan olarak.)

Bir karşı devrimin anatomisi

Devrimler nasıl bazen engellenemez güçlerin kendiliğinden toplumun derinlerinden yüzeye çıkmasıyla patlak verirse, karşı devrimler için de aynı biçim geçerli olabilir. Bütünüyle kendiliğinden devrim veya karşı devrim ender görülür. Bir dizi örgüt şu ya da bu ölçüde patlamaya etki yapar en baştan. Ama diyelim Küba devriminde silahlı gerilla birliklerinin yıllar süren silahlı faaliyetinden sonra bütün toplumun ayağa kalkmasından farklı olarak birçok durumda halkın çoğunluğu bir önderlik önüne düştüğü için değil, içinden öyle geldiği için sokağa düşer. İşte 31

⁵ A.g.m., s. 54.

⁶ Niyazi tabur kasası kırmışmış. Bu da büyük suç oluyor. Devrimcilerin dilinde bunun adı “kamulaştırmak”tır ve bütün tarih boyunca devrim uğruna bu tür eylemler yapılmıştır. Fethullah Gülen’in hırsızlık imparatorluğu ile bunu mu karşılayacaksınız?

Mart için de böyle bir vaka denebilir. Birçok faktörün etkisi altında aslında yoksul kitlelerin, hâkim sınıfların gözünden bakıldığına “ayak takımı”nın, bir silahlı ayaklanmasıdır.

Esas olarak bir askeri isyan biçiminde başlamıştır 31 Mart. Çeşitli birliklerden, Taşkılla’dan, Maçka’dan, Taksim’deki topçu birliğinden askerlerin, silahlarıyla birlikte, başlarında çavuşlar, onbaşılar olmak üzere sokaklara dökülmesi, rastgele ateş etmesi, sonunda Sultanahmet’te bulunan Meclis’in önüne gitmesi ve binayı basması, Adliye Nazırı Nâzım Paşa’yı, İttihat ve Terakki’nin tarihi önderi ve Meclis-i Mebusan’ın başkanı olan Ahmed Rıza⁷ sanarak kalbinden kurşunlayarak öldürmesi, bir milletvekilini de İttihat ve Terakki’nin kavgacı gazetecisi Hüseyin Cahit (Yalçın) zannederek vurması, İstanbul’un bütün sokaklarının işgale uğraması olarak yaşanmıştır olay. Bu, daha sonra, Hareket Ordusu’nun şehre girişine kadar devam edecek bir korku hâkimiyetini kurmuştur başkentte. Bu askerlere İttihat ve Terakki’den şikâyetçi olan medrese öğrencileri (softalar), Arnavut milliyetçisi birlikler ve (öyle anlaşılıyor ki) tersanelerde çalışan bin kadar çırak da katılmıştır. Yani çığırından çıkmış bir yoksul halk güruhu söz konusudur. Görünüş, yeniçerilerin kazan kaldırması gibidir, ama onlar çok daha düzenin parçası, hali vakti yerinde ve iktidar sahibi oldukları için bu sadece bir görünüştür.

31 Mart’ın ardında yatan faktörler konusunda, tarihçiler, siyasi görüşlerinden bir ölçüde bağımsız biçimde, ortak tespitlere sahiptir. Bu faktörleri kısaca şöyle özetlemek mümkün görünüyor:

- Mekteb-i Harbiye 1848’de açılmış olmasına rağmen, Osmanlı ordusunun subayları hâlâ kısmen “alaylı” idi, yani tezkere bırakmış er ve erbaşın zamanla yükselmesi söz konusuydu. Bunların modern bir ordunun ihtiyaçlarına yanıt veremeyecekleri açık olmakla birlikte (bazısı yazıyı ancak sökebiliyordu) gerici fikirlere daha açık olmaları dolayısıyla sultanlarca kayırıldığı söylenebilir. Buna karşılık “okullu” subaylar da tam tersine (bütün Jön Türk hareketinde görüldüğü gibi), tıbbiye mezunu doktorlarla birlikte, burjuva devrimciliğinin esas kadrolarını oluşturuyordu. İttihat ve Terakki, “alaylı” subayları ordudan hızla uzaklaştırdı. Bunlar da “gâvur usulleri”ne yatkın “okullu”lara karşı erati kışkırtmaya yöneldi. 31 Mart’ta sokağa çıkan eratin ilk dolaysız talebi, “alaylı” subayların görevlerine iadesiydi.

- Softalar, ayaklanan ikinci kitleyi oluşturuyordu. Hürriyet devrimine kadar medrese öğrencileri askerlikten muaf tutuluyordu. Birçok genç sırf askere gitmemek için bu yolu seçiyordu. Devrim bu ayrıcalığa son verdi. Softalar ise zaten karşı devrimin saflarına geçmeye hazırdılar. Çünkü Jön Türklerin kimi düpedüz materyalist/ateistti, hepsi (kendisi inançlı olsa bile) dinin toplumsal ve siyasal hayat üzerindeki hâkimiyetine son verme yanlısıydı.

- Bu, aynı zamanda din zemininde örgütlenen bir odağın 31 Mart vakasında en önemli örgütlü güç olmasına yol açmıştır. Derviş Vahdeti adında

7 Ahmed Rıza’nın önemi için bkz. Sungur Savran, “Şovenizm Karşısı Bir Burjuva Devrimcisi: Ahmed Rıza”, <https://gercekgazetesi.net/teori-tarih/sovenizm-dusmani-bir-burjuva-devrimcisi-ahmed-riza>.

bir hafızın çıkarttığı *Volkan* gazetesi (tuhaf biçimde Batı kökenli bir isim seçmişti gazetesine!) ve kurduğu İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti (bu İttihat ve Terakki'nin adındaki "İttihat"a nazireydi, onlar "İttihad-ı Anâsır" için mücadele ediyordu, yani Osmanlı'nın çeşitli milliyetlerinin "birliği" için, bu dernek ise İslam birliği için) olayların örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Daha sonra sadece taraftarlarınca değil, birçok liberal tarafından da yüceltilecek olan Said-i Nursi de (henüz Said-i Kürdi olarak biliniyordu) Derviş Vahdeti ile birlikte çalışıyor ve gazetesine yazıyordu. Cemiyet 31 Mart'ın patlak verdiği 13 Nisan'dan 10 gün önce, 3 Nisan'da Ayasofya'da güçlü bir toplantı düzenlemişti. Cemiyetin programı dört ilkeyle özetlenebilir: şeriat, meşveret, ahlak ve töre, esir Müslümanların kurtarılması.

- Jön Türk hareketinin ilk aşamasında önemli bir şahsiyet olarak sivrilen, ancak Abdülhamid'in rüşvetiyle daha sonra Düyun-u Umumiye komiseri olmak gibi sefil bir işi kabul eden, ardından Şura-yı Devlet (Danıştay'ın eski adı) üyesi yapılarak ödüllendirilen Mizancı Murat nâmındaki kişinin çıkarttığı, yine dini politik araç olarak kullanan *Mizan* gazetesi de ağır bir ajitasyonla 31 Mart'ın patlak vermesinde önemli bir faktör olmuştur.

- Aynen 21. yüzyılın istibdadının yükselişinde gördüğümüz gibi, 31 Mart'ta da liberalleri beceriksiz büyücü çırağı rolünde dini siyaset için araçsallaştıranların önünü açar konumda görüyoruz. Ünlü Prens Sabahaddin'in Ahrar Fırkası'nın 31 Mart'ın hazırlanışında önemli bir yer tuttuğunu, hem yerli,⁸ hem de yabancı⁹ kaynaklar ileri sürer. Sabahaddin ayaklanma bastırıldıktan sonra tutuklanmış, ama "İngiliz elçisinin müdahalesiyle salıveril"miştir.¹⁰ (Sabahaddin'in büyücü çıraklığının yarattığı vahşi bir trajediye aşağıda kısaca değineceğiz.)

- Dini propaganda aracı olarak kullananların sık sık ortaya attığı İttihatçıların "masonluğu" meselesi de elbette karşı devrimin elini geniş halk kitleleri nezdinde güçlendiriyordu. İttihatçıların hepsinin mason olmadığı açık olmakla birlikte aralarında masonların olduğu da bilinen bir noktadır.

- İttihat ve Terakki eski rejimin hizmetkârı devlet adamlarına ve bürokratlarına elbette bir devrimden beklenebilir şekilde bir saldırı başlatmış ve bunların önemli bir bölümünü görevden almıştır. Toplumun güçlü bir kesimini oluşturan bu kişilerin de karşı devrimin ayağa kalkmasında tuzu vardır.

- Nihayet, Balkan komitacılığının yöntemlerini iktidarda iken de sürdüren İttihatçıların, kendi çabalarıyla oluşmuş olan hürriyet atmosferinde siyasi rakiplerini sık sık suikastlerle susturuyor olması da toplumun yaygın kesimlerinde ciddi bir tepki yaratıyor olmalıdır. Bu vakalardan biri 31 Mart'ın denk düştüğü 13 Nisan'dan sadece bir hafta önce yaşanmıştı. *Serbesti* gazetesi yazarı Hasan Fehmi, Galata köprüsü üzerinde güpegündüz öldürülmüş, köprü'nün iki ucunda zaptiye nöbet tuttuğu halde fail yakalanmamıştı. Hasan Fehmi'nin cenazesi bir kitle gösterisine

8 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 60.

9 Dönemin ünlü *L'Illustration* dergisinde yayınlanan bir yazıdan aktaran Danişmend, a.g.y., s. 216-217.

10 Akşin, a.g.y., s. 61.

dönüşmüş, ayaklanma bundan sadece beş gün sonra gerçekleşmişti.

31 Mart'ın Abdülhamid tarafından düzenlenip düzenlenmediği büyük bir tartışmanın konusudur. Olaya bütünüyle Kemalist açıdan bakan yazarların bazıları bile (örneğin Sina Akşin) Abdülhamid'in ayaklanmanın başlamasında bir sorumluluğu olmadığını belirtiyor. İsmail Hami Danişmend'in *31 Mart Vak'ası* kitabı ise neredeyse bunu kanıtlamak için yazılmıştır. Danişmend'in en önemli eseri olan *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'nin 31 Mart'a ilişkin maddesinin de merkezinde aynı çaba vardır.¹¹

Biz işin başka bir yanını vurgulamak isteriz. Her şeyden önce, Abdülhamid'in kendisinin yukarıda sözü edilen ana odak olarak *Volkan* gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilişkisi olmasa da, oğlu Burhaneddin'in cemiyetin üyesi olduğu tespit edilmiş görünüyor. Kaynaklar sağlamdır: o dönemin en güvenilir tarihçilerinden Tarık Zafer Tunaya ve daha az önemli olmakla birlikte o dönemi iyi tanıyan Celal Bayar.¹² Mahdum beylerin pederlerine ne tür destek sağladığını iyi bildiğimiz bir ülkede bunu Abdülhamid'in Derviş Vahdeti ile gizli ilişkisi olarak kabul etmenin yanlış olacağı kanısında değiliz.

Ama bundan önemlisi, Abdülhamid'in ayaklanmanın başlamasından sonra izlediği politikadır. Abdülhamid'in koyu savunucusu Danişmend, padişahın Kanun-u Esasi'yi ısrarla yürürlükte tuttuğuna, gelecek hakkında taahhütlerde bulunduğu vb. ilişkin sayısız delil göstererek, sultanın meşrutiyetin kılına dokunmadığını kanıtlamaya çalışıyor. Bu siyasetin aşırı hukuksal ve o anlamda formalist bir ele alınış tarzıdır. Önemli olan Abdülhamid'in isyana karşı ne tutum takındığıdır. Ayrıca devrim cephesi yeterince basınç uygulamasa (buna biraz sonra döneceğiz) ne yapacağını da ancak bu tutumuna bakarak değerlendirebiliriz.

Abdülhamid, karşı devrimin bütün taleplerini yerine getirmiş, üstüne üstlük isyancı askerler için alelacele af çıkartmıştır. (Formalist hukuk önlemlerinin boş olduğunun tersinden kanıtı, bu affa rağmen 31 Mart vakasına katılan birçok failin, bu arada Derviş Vahdeti'nin isyan bastırıldıktan sonra Örfi İdare, yani sıkıyönetim mahkemelerinde idama mahkûm edilerek asılmasıdır!) Devletin bütün düzenini altüst eden, başkenti iki haftaya yakın terör altında tutan başıbozuk bir güruha daha baştan af neden? Bunun onları cesaretlendirmekten başka ne anlamı vardır?

Karşı devrim padişahın bu tutumu sayesinde taleplerinin yerine geldiğini görmüştür. Hükümet düşmüş, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının karşı devrim cephesine çok daha fazla güven verecek kişilerden seçildiği yeni bir hükümet kurulmuştur. Danişmend Meclis'in kapatılmadığını savunadursun, milletvekilleri kaçmak zorunda kalmış, Meclis çalışamaz hale gelmiştir. Milletvekilleri nasıl kaçmasın? Herkes bilmektedir ki, bir bakan, Meclis'in alt kanadı olan Meclis-i Mebusan'ın **başkanı** olan Ahmed Rıza sanılarak kalbinden kurşunlanmıştır! Nitekim Meclis yeniden ancak Hareket Ordusu İstanbul dışında Yeşilköy'de (o

11 İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955, s. 370-376.

12 Aktaran: Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2. Cilt, Cambridge: Cambridge University Press, 1977, s. 280.

zamanlar Ayastefanos olarak bilinirdi) kamp kurunca yeniden toplanmıştır. Yani devrimin askeri koruması olmasa Meclis muhtemelen hiç toplanamayacaktı.

Abdülhamid ayrıca isyancılara “göz kırpmıştır”. İlk gün hükümet görevden alınca askerler Yıldız Sarayı’na gelerek sevinç gösterisinde bulununca, Abdülhamid balkona çıkarak onları selamlamıştır. Hangi devlet başkanının devletin bütün hukukunu ayaklar altında çiğneyen bir güruhu selamlaması normal karşılanabilir? Af ile birleştiginde bu açıkça “devam çocuklar” demekten başka ne anlam taşır?

Abdülhamid bununla da yetinmemiş, daha da vahimini yapmıştır. İsyanın çıkmasında rolü olan ama aldığı dehşet verici biçimden ürken Prens Sabahaddin, Bahriye’deki ilişkilerini kullanarak askeri gemilerin komutanlarına isyancıları bastırma görevinin verilmesini sağlamıştır.¹³ Ne var ki bütün gemi komutanları buna onay verse de hiçbiri harekete geçmemiş, harekete geçen Ali Kabuli adındaki tek komutan da böylece isyancı askerlere tutsak düşmüştür. İsyancılar Ali Kabuli’yi (bir önceki deneyimden yüz buldukları için olsa gerek) Yıldız Sarayı’na götürmüşler ve kendilerini yine balkondan izleyen Abdülhamid’in gözleri önünde linç etmişlerdir!

Kısacası, Danişmend sürekli olarak Abdülhamid’in Kanun-u Esasi’yi koruduğunu vurgulayıp dursun, asıl bakılması gereken yer sultanın isyancı cepheye karşı tutumudur. Abdülhamid Kanun-u Esasi’yi formel hukuk ölçüleriyle savunmuş olabilir. Ama Kanun-u Esasi’yi ayaklar altına alanları da ödüllendirmiştir! Yani hukuken savunur görüldüğü anayasanın fiilen askıya alınmasını onaylamış, buna karşı hiçbir adım atmamıştır.

Kimileri ne yapabiliyordu, ordu ayaklanmış diyebilir. İstanbul’da bulunan ve en güçlü ordu olan Birinci Ordu bütünüyle isyancıların elindedir. Bu soruya cevap verebilmek için politika dâhisi olmak gerekmiyor! Hele bugün geriye bakarak. Bir tek soru sormak yeterli: Karşı devrim sonunda nasıl bastırılmıştır? Selanik’ten gelen Hareket Ordusu sayesinde. O zaman “Abdülhamid çaresizdi, ne yapabiliyordu ki?” diyenler o gün değilse bile en azından bugün iki yüzlülük yapmaktadırlar. Abdülhamid Hareket Ordusu’nu kendi emriyle düzenleyebilir ve İstanbul’a çağırabilirdi! Hatta isyancılara yem olmamak için (aynen Ahmed Rıza ve arkadaşlarının yaptığı gibi) geçici olarak şehir dışına çıkar, daha da ileri gidelim kendisi Hareket Ordusu’nun başına geçebilirdi! Bunları yapmadığına göre, devletin başı olarak görevini yerine getirmek için parmağını bile kıpırdatmamış olduğu söylenmelidir. Yani oğlu Burhaneddin’in Derviş Vahdeti ile ilişkisinin ima ettiği gibi isyanın düzenlenmesinde rolü olduğu gerçeğini bir yana bıraksak bile, olay patlak verdikten sonra bundan yararlanmaya çalıştığı açıktır.

Kimileri sorabilir: Peki ama neden hukuken Kanun-u Esasi savunuculuğunu sürdürmüştür de mesela ilk gün ayaklanma herkesi terör karşısında sindirmişken Meclis’i (1878’de yaptığı gibi) düpedüz feshedip yeniden istibdadı kurmamıştır.

Burada sol tarihçilerin bile en zayıf bıraktığı noktaya geliyoruz: Çünkü 31 Mart

---

¹³ Sabahaddin’in bu gücü nereden bulduğunu merak edenlere açıklayalım: Sabahaddin İngiliz muhibbidir. Bahriye İngilizci olmakla ünlüdür. Abdülhamid de bu yüzden deniz gücünün gelişmesini engellemekle ünlüdür. Her şey yerli yerine oturuyor!

anında ülke çapında yeniden devrimci bir kabarış yaratmıştır da ondan. Çünkü bu yüzden Abdülhamid karşı devrimin zaferinden emin olamamıştır. Bu nedenle de kesin adımı atmadan önce durumun berraklaşmasını beklemek zorunda kalmıştır. Şimdi bunu görelim.

“Padişahım, illâ ölümlerden ölüm beğenmeli vesselâm”

Kendini solda gören tarihçilerin devrim kavrayışından ne denli uzak olduğunun en önemli kanıtlarından biri, Hürriyet devriminin Türkiye tarihyazımına “İkinci Meşrutiyet” olarak geçmesidir. Ama 31 Mart vakası bu zaafi ortaya koymak bakımından gayet çarpıcı bir takviye sunuyor. Sol olarak düşünülen tarihçilerden bizim hatırlayabildiğimiz hiçbirinin çalışmalarında 31 Mart vakası karşısında bütün ülkenin ayağa kalktığına dair bir not bile düşülmez. Biz meslekten tarihçi olmadığımız için bilmediğimiz, tersini yapan kaynaklar olabilir. Pay bırakıyoruz. Ama Türkiye’de genel tarihyazımı, soldan yazılmış olanlar da dâhil, Selanik’teki Üçüncü ve Edirne’deki İkinci Ordulardan derlenen Hareket Ordusu’nun İstanbul’a girerek isyanı bastırdığını anlatır. Başka bir biçimde söylenirse, karşı devrimi bastıran aktör saf anlamda ordudur, halkın burada hiçbir rolü yoktur. Ayrıca, devrim ile karşı devrim sadece askeri alanda boy ölçüşmüş olmaktadır. (Bu ikisinin ayrı şeyler olduğunu aşağıda göreceğiz.)

Kendini solda gören tarihçilerin keşfedemediği şeyi, amacı hiç öyle olmamakla birlikte, Abdülhamid hayranı sağcı tarihçi İsmail Hami Danişmend’in *31 Mart Vak’ası* çalışması açıkça ortaya koyuyor. Bu kitabın bir de üst başlığı vardır: *Sadr-ı-a’zam Tevfik Paşa’nın dosyasındaki resmî ve hususî vesikalara göre... 31 Mart Vak’ası*. Tevfik Paşa, ayaklanmanın taleplerini yerine getiren Abdülhamid’in hemen ilk gün eski sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’yı görevden alarak tayin ettiği yeni sadrazamdır. Kitapta hem birazdan ele alacağımız resmî telgraflar, hem de Tevfik Paşa’nın ailesinin kendi aralarında yazışmaları mevcuttur. Her iki küme de hazine gibidir.

Resmî yazışmalardan, yani telgraflardan şunu öğreniyoruz: 31 Mart olayları başlar başlamaz ülkenin dört bir yöresinde İttihat ve Terakki ve onun da ötesinde geniş halk kitleleri ayağa kalkmıştır.¹⁴ Selanik’te bütün milliyetlerden halk çok büyük bir gösteri yapmış, Yanya’da 20 bin kişi toplanmıştır. Başka kentlerde benzer gösteriler yapıp yapılmadığını bilmiyoruz. Ama böyle kitlesel gösterilerin yaşanmadığı bölge ve kentlerde bile, şehrin ileri gelenleri bir araya toplanarak (İttihat ve Terakki hep bu katmanlar arasında örgütlenmiştir bu aşamada) yörenin bütün milli toplulukları adına padişaha, karşı devrimi kınayan, hem hükümetin hem Meclis’in görevi başına dönmesinin sağlanmasını savunan, isyancıların cezalandırılmasını talep eden ve bazıları bunlar yapılmadığı takdirde padişahı tehdit

14 Genellikle titiz bir tarihçi olan Danişmend, bu belgeleri sunarken anlaşılmasız bir şey yapıyor ve telgrafların pek azının tarihini kaydediyor. Ama kaydedilen tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla, telgraflar 14, 15 ve 16 Nisan’da, yani 31 Mart’ın (13 Nisan’ın) hemen ertesinde çekilmiştir. Zaten görüleceği gibi daha ileriki tarihlerde, Hareket Ordusu İstanbul kapılarına geldiğinde bu telgraflar anlamlı olmazdı.

eden telgraflar çekmişlerdir. Danişmend hâlâ koyu bir saltanat taraftarı olduğu için derdi, aslında çok “büyüklük” göstermiş olan “Sultan Abdülhamid-i Sani’ye” nasıl böyle tehditler yöneltebileceğini sorgulamaktır: “Âvâm”ın yüce padişaha karşı bu “cüret”ini anlayamaz. Arada Bulgarların, Makedonların telgraflarını da öne çıkararak İttihatçıların anâsırı nasıl kıskırtmış olduğuna esef eder. İşin siyasi yanını hiç irdelemez, bu tehditlerin siyasal anlamını değerlendirmez, dolayısıyla Abdülhamid’in “masumiyeti” iddiasının bu konuyla ilgisinin farkına varamaz. Biz Danişmend’i yararlı gururuyla baş başa bırakalım ve telgrafların gerçek anlamına dönelim.

Danişmend Balkanlar’dan başlıyor, çünkü, elbette doğrudur, İttihat ve Terakki de, devrimin kendisi de en çok orada güçlüdür. Balkanlar’da, hızla sayacak olursak, Selanik ve Yanya dışında Kosova, Drama, İskilip, Manastır, İşkodra, Edirne, Tekirdağ bu tür telgrafların yollandığı merkezlerden sadece en büyükleridir. Bazen adı dahi duyulmamış kasabalardan (örneğin İştib, Polinoz, Kalkış, Ustrumcalı) telgraflar da alıntılanmıştır. Bu telgrafların ortak noktası, taleplerini sıraladıktan sonra Padişah’ı ya açıkça ya da “karşı devrime hizmet edenler” kalıbı içinde tehdit etmeleri ve gerek asker gerekse halk olarak başkente yürüyeceklerini ilan etmeleridir. Bunlardan en ileri giden bir telgrafi burada alıntılanmak, yazılanların tonunu anlamak bakımından yararlı olacaktır:

Pâdişâha

Eski kabine gûyâ galeyan neticesi olarak isti’fâ etmiş, Meclis-i Meb’ûsan reisi Ahmed Rızâ Bey tebdil de edilmiş, gûyâ bundan da Mâbeyn’in [Padişah’ın, bugün siyasi literatürde kullanılabilecek benzetme yoluyla: “saray”ın] mâlûmâtı yokmuş! Otuz dört senedir bizi Mâbeyn’in yalanlarına aldattığınız yeter! Artık milletin böyle âşikâr kizbe [yalana] aldanacak zamanı geçti. Eski kabine yerine geçmeli, Ahmed Rızâ Bey makamına getirilmeli ve **illa ölümünden ölüm beğenilmeli vesselâm**.¹⁵

Balkanlar bu derecede sert bir üslup kullanır. Ama tepki hiçbir biçimde Balkanlar’a özgü değildir. Osmanlı topraklarının dört bir yanına yayılmıştır. Anadolu’da Hasankale, Erzurum, Edremit, Ödemiş, Bartın, Sivas, Düzce, Bafra, Kastamonu, Sinop, Gerede, Tokat, Çerkeş, Daday, Gönen gibi çok geniş bir coğrafyaya dağılmış merkezlerden, Osmanlı’nın Arap topraklarında ise Baalbek’ten ta Basra’ya kadar çeşitli yerlerden gelen benzer telgraflar vardır.

Bu belgeler kitabının tam 60 sayfası, Osmanlı topraklarının her köşesinden Padişah’a gönderilmiş telgraflarla doludur! Bunların da gerçekte yollanmış telgrafların sadece küçük bir bölümünü oluşturduğu tahmin edilebilir. Bütün telgrafların Tevfik Paşa’nın dosyasına girmiş olması için hiçbir neden yoktur. Sonuç olarak bu telgraflar Sadrazam’a değil Sultan’a yollanmıştır. Dolayısıyla, çoğunun başka bir evrak kayıt sistemine girmesi beklenir. Hele hele 31 Mart’ın hemen ertesinde, Tevfik Paşa daha görevi tam devralmadan önce yollandıkları düşünülürse

¹⁵ Danişmend, *31 Mart*, a.g.y., s. 38. Vurgu bizim.

bu daha da geçerlidir. Üstelik Danişmend'in bu belgeler kitabını ağırlaştırmamak için bütün şehirlerin telgraflarını alıntılamaaya gerek görmediği tahmin edilebilir. Kısacası, bütün Osmanlı karşı devrime karşı ayağa kalkmıştır. Buna kuşku yoktur.

Tevfik Paşa'nın dosyasında tersi yönde, padişaha bağlılık ilan eden telgraflar da yok değildir. Ama bunlar ya merkezi hükümetin vilayet ve livalardaki **resmi temsilcisi** olan vali ve mutasarrıflardan gelmiştir ya da eski sosyo-ekonomik düzene bütünüyle bağlı bazı Arap ve Kürt aşiret reislerinden! Ve de sayıları ve ağırlıkları karşılaştırılmaz derecede azdır. Danişmend'in kendi kitabında bile, telin ve tehdit telgrafları 60 sayfaya yayılırken, bunlara ayrılan yer toplam 10 sayfadan ibarettir.¹⁶

Peki, bunun anlamı nedir? Bunu genel bir anlamda sormuyoruz. Yani, buradan doğal olarak çıkarılması gereken, Hürriyet devrimi Osmanlı topraklarının her yanında kendine taraftar bulmuştur türü genel bir sonuçtan ibaret değildir. Bu doğru olmakla birlikte, bizim bu yazıdaki amacımız açısından, yani 31 Mart vakasının gelişme dinamikleri açısından bu şu demektir: Padişah, tebaasının çok önemli bir bölümünün karşı devrim karşısında suskun kalmayacağını öğrenmiştir. Bu telgraflar “bütün ordu ve milletle yarın İstanbul üzerine yürüneceği suret-i kat'iyede bilinsin” demektedir. Bu durumda tek vuruşluk bir askeri çözüm padişah için bir alternatif değildir.

Danişmend, *Kronoloji*'sinde Abdülhamid için böyle bir alternatifin olanaklı olduğunu kaydeder. Yukarıda da belirtildiği gibi, Osmanlı'nın en güçlü ordusu olan İstanbul merkezli Birinci Ordu isyancıların elindedir. Komutanları ise kaçmıştır. Hareket Ordusu İstanbul'un kapısına dayandığında istibdad yanlısı birtakım komutanlar Abdülhamid'e bu harekâtı bastırmayı önermişlerdir. Abdülhamid ise bunu reddetmiştir. Danişmend bunu Abdülhamid'in “büyüklüğü”ne verir ve bir hata olarak niteler.¹⁷

Oysa meselenin “büyüklük” göstermekle alakası yoktur. Birinci Ordu belki de Hareket Ordusu'nu yenilgiye uğratabilirdi. Ama Rumeli, Anadolu ve Arap vilayetlerinden gelen tepkiler, o zaman meselenin daha da büyüyeceğini, çok ağır bir iç savaşla sonuçlanmasının kaçınılmaz hale gelebileceğini ve bunun padişahın kendisinin, hal'i bir yana, ağır şekilde cezalandırılmasıyla sonuçlanabileceğini Abdülhamid'e göstermiştir. Yani 31 Mart karşı devriminin ezilmesi sadece askeri alanda gerçekleşmiş değildir. Hareket Ordusu elbette 31 Mart isyanının yenilgiye uğratılmasında **belirleyici** bir rol oynamıştır. Ama Hareket Ordusu kazandıysa bu sadece askeri nedenlerle değil, **bütün Osmanlı toplumu ayağa kalktığı ve devrime sahip çıktığı için** olmuştur.

Yukarıda devrim ile karşı devrim arasındaki boy ölçüşmenin sadece askeri alanda olmadığını söylerken kastımız buydu. Ama aynı zamanda demiştik ki, belirleyici rolü oynayan Hareket Ordusu da bütünüyle askeri bir aktör değildir. Ortalama Türkiye tarih çalışmaları Hareket Ordusu adıyla anılan gücü sadece askeri birliklerden oluşmuş gibi gösterir. Evet, doğrudur, bu gücün çekirdeği İkinci ve Üçüncü Ordu'ların birliklerinden oluşur. Başında, en ünlüsü Hareket Ordusu'nun

¹⁶ Bkz. a.g.y., s. 84-93.

¹⁷ *Kronoloji*, a.g.y., s.

komutanlığını üstlenmiş olan ve karşı devrimin bastırılmasından sonra çok güçlenmiş olan Mahmut Şevket Paşa vardır. Üstelik, Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı Enver'dir, İkinci ve Üçüncü Orduların komutanlarının kurmay başkanları da sırasıyla Kâzım Karabekir ile Mustafa Kemal. Kurmay kadro Türkiye'de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan bütünsel burjuva devrimi sürecinin aslarından oluşmuştur!

Hareket Ordusu'nun askeri bileşeni çok önemli olmakla birlikte, içinde ordunun mensubu olmayan unsurlar da vardır. Bunlar arasında 1908 devriminin patlak vermesinde baş rolü oynamış Makedon devrimciler, onlarla birlikte mücadele eden Bulgar devrimciler, Selanik'te sosyalist hareket içinde de en öne çıkmış olan Yahudilerin temsilcileri vb. vardır. Danişmend bunu Türkiye sağının korkunç diliyle şöyle özetliyor:

İçinde her Balkan milletinden yığınlarla mahlûkaat vardır; hattâ Selânik Yahudilerinden bile katılanlar olmuştur! Türk düşmanı Makedonya çetecilerinin teşkil ettikleri gönüllü kuvvetler içinde bilhassa Bulgar müfrezesi pek meşhurdur! Bir takım keçe-külahlı Arnavut serserilerinden de bahsedilir!¹⁸

Kâzım Karabekir de, 31 Mart'ta İstanbul'da üstlendiği görevleri anlatırken bu meseleye değinir.¹⁹ Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra, Enver'in "Sandanski çetesi"ni, yani Bulgarları işin içine sokma çabasını kendisinin engellediğini anlatır.

Yani, devrimin karşı devrime karşı zaferi sadece askeri alanda elde edilmemiş olduğu gibi, askeri alandaki aktör olan Hareket Ordusu'nun kendisi de sadece Osmanlı askeri güçlerinden oluşmuş değildir, telgrafların tehditlerinde söylendiği gibi "ordu ve milletle" İstanbul üzerine yürünmesinin ürünüdür.

Abdülhamid'in hal'i

Hareket Ordusu işte bu siyasal ve toplumsal koşullar çerçevesinde konakladığı Yeşilköy'den 24 Nisan'da şehre girmiş, Abdülhamid Birinci Ordu'ya yukarıda tartıştığımız nedenle direnme emri vermediği için başıbozuk isyancıları, bir dizi sokak çatışmasından sonra bastırmayı başarmıştır. Böylece, Hürriyet devrimini yenilgiye uğratabilecek bir karşı devrim girişimi yenilgiye uğratılmış olmaktadır.

İstanbul kontrol altına alındıktan üç gün sonra da Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Bu kararın önce 22 Nisan'da Yeşilköy'de Hareket Ordusu komutanları ile İstanbul'dan Yeşilköy'e kaçmış olan meclis üyeleri arasında yapılan ortak toplantıda alındığı ama gizlendiği vurgulanır. Burada bir ayrıntıya da değinelim: Osmanlı Meclisi, iki kanatlı bir meclisti. Bir ölçüde aristokratik özellikler taşıyan ve örneğin Britanya'daki "Lordlar Kamarası"na benzeyen Âyân Meclisi ile üyeleri seçimle gelen Meclis-i Mebusan. Bu ikinci meclis bile bugünkü anlamda genel oya dayanan bir meclis değildi, toplumun üst sınıf ve katmanlarının bir

18 31 Mart, a.g.y., s. 95.

19 Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 278-79.

meclisiydi. Yeşilköy’de hazır olan bütün meclis üyeleri tek bir meclis olarak gizli bir celsede toplanmıştır. Bu meclise “Meclis-i Umumi-i Milli” adı (Genel Ulusal Meclis) adı verilmiştir. Buradaki “milli” sözcüğü bugün anladığımız anlamda tek bir milletin temsili anlamını taşımaz. Anlamı halkın bütününe padişahın karşısına yerleştirmektir. Bu daha sonraki mücadele aşamalarında (mesela 23 Nisan’da Ankara’da toplanan Büyük Millet Meclisi’nde de) bu anlama gelecektir.²⁰

Karşı devrim bastırıldıktan sonra ise süreç biraz daha formel kurallara göre ilerlemiştir. Önce bir fetva taslağı hazırlanmış, sonra din âlimleri arasında bir fikir teatisi ertesinde iki alternatifli bir fetva kaleme alınmıştır: padişahın hal’i veya feragati, yani tahttan indirilmesi veya kendi iradesiyle çekilmesi. Meclis yine Meclis-i Umumi-i Milli olarak toplanmış ve epeyce gürültülü bir ortamda, muhtemelen azınlık fikirleri bastırılarak, oybirliğiyle Abdülhamid’in tahttan indirilmesi kararlaştırılmıştır.

Padişah ve ailesi o akşam derhal Yıldız Sarayı’ndan alınarak Selanik’e götürülmüş ve Allatini Köşkü olarak bilinen bir eve yerleştirilmiştir. Ancak Balkan Savaşı patlak verdikten sonra Abdülhamid 1912’de yeniden İstanbul’a getirilecek ve hayatının geri kalanını Beylerbeyi Sarayı’nda geçirecektir. Selanik seçimini tek cümleyle ifade etmek gerekir: İstibdad’ın başı, devrimin başkentine hapsedilmiştir! İttihat ve Terakki, padişahın yeniden iktidar mücadelesine girmesine karşı onu kendisine düşman bir kentte tecrit etmiş olmaktadır.

Abdülhamid’in tahttan indirilmesi, Hürriyet devriminin tamamlanması olarak görülmelidir. 23 Temmuz 1908 ile 27 Nisan 1909 arasında devrim ile istibdad bir arada başta idi. Daha radikal bir burjuva devrimi kuşkusuz daha ilk günden saltanata son verirdi. Hürriyet devrimi o kadar ileri gitmemiş, gidememiştir. 30 yıllık istibdad döneminin suçlusu olan padişahı dokuz ay sonra tahttan indirmiştir. Ama o sınırlar çerçevesinde devrim asıl şimdi tamamlanmış olmaktadır. Marksist bir açıdan ele alındığında 31 Mart ve 27 Nisan olayları, Hürriyet devriminin bütünüyle parçası olarak ele alınmalıdır.

Bu görüşe sağlama anlamında belirli başka unsurlar vardır. 31 Mart vakasının ve Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin **devrimi ilerleten** yanları olmuştur. Abdülhamid’in servetine el konulması ve sarayın harcamalarının ciddi şekilde kısılması, saltanat ile halkın yönetimi eline alması mücadelesi arasındaki dengeyi saray aleyhine çevirecek önlemler olmuştur. Politik alanda bundan daha önemlisi, 1876 Kanun-u Esasi’sinde yapılan değişikliktir: Meclise eski metinde kendisinde olmayan birçok yetki (hükümeti kontrol, yasa önerme vb.) verilmiştir. Son derecede ilginç bir gelişme de Abdülhamid’den boşalan tahta yeni padişahın çıkması sırasında yaşanmıştır. Meclis-i Milli, V. Mehmet Reşat’ın saltanatını oylamıştır!²¹ Bunun bir monarşi sisteminde, velev ki bu bir meşrutî monarşi olsun, tarihte eşi benzeri var mıdır bilmiyoruz, ama devrim sırasında hukuki düşünmenin hiçbir sonuç vermeyeceğini bir kez daha kanıtlayan bir olaydır bu. Yükselen burjuvazi, “ben sultanı bile kendi irademle başa getiririm” demiş olmaktadır. Siyasal alanın da

20 Bkz. Sina Akşin, a.g.y., s. 62.

21 Danişmend, *Kronoloji*, a.g.y., s. 380.

ötesinde, etkiler arasında köleliğin, zencilerde olduğu gibi beyaz esir ticaretinin ilga edilmesiyle ortadan kaldırılmış olması çok önemlidir. Tarihin diyalektiği, başarısız karşı devrimin muzaffer devrimde bir yeni atılım yaratmasını sağlamıştır.²²

Danişmend tipik bir sağcı tarihçi olarak ısrarla Abdülhamid'in 31 Mart isyanını desteklemediğini kanıtlamaya çalışıyor, buradan da tahttan indirilmesinin haksız olduğu sonucunu çıkarıyor. Yukarıda Abdülhamid'in gerici isyan sırasında takındığı tutumun desteklememe tezini sarstığını, padişahın sadece dikkatli bir taktik izlediğini ve muhtemelen gücünden emin olduğu an meclisi kapatarak yeniden istibdad rejimine döneceğini göstermeye çalıştık. Ama böyle olmasa bile Danişmend'in düşünce tarzı kökten sakattır.

Bu, bir bakıma kapitalizm-öncesi sınıflarda “parlamentar budalalığa” (İngilizcesiyle “parliamentary cretinism”) denk düşen ruh ve akıl hali olarak görülmelidir. Parlamentar budalalık, kavramı ilk kez kullanmış olan Engels'in ifadesiyle tarihin meclis oylamalarında belirlendiğine dair ahmakça bir inanç olarak ortaya çıkar.²³ Burada da, kapitalizm-öncesi toplumun özlemiyle yanıp tutuşan bir tarihçinin, saltanat hukukunun tarihi yönetmesi gerektiği inancı tezahür etmektedir. Danişmend kapitalizm-öncesi, saltanatla yönetilen bir devlet türünün hukuk ve teamüllerini tarihin yasalarının yerine koyma beyhude çabası içinde çırpınıyor. Oysa, **Abdülhamid'in tahttan indirilmesi 31 Mart'ı o planladığı ya da desteklediği için değildir.** Abdülhamid, yükselen burjuvazinin, padişahın kendi sesini fırsat bulduğunda yeniden kısacağı kaygısından dolayı tahttan indirilerek etkisizleştirilmiştir. Eğer ceza terimleriyle düşüneceksek, tahttan indirme kararı, Abdülhamid'in 13 Nisan ile 24 Nisan arasındaki sürede, karşı devrimci isyan başkente hâkimken ortaya koyduğu davranışların cezalandırılması değildir, meclisi tatil ettiği andan, yani 1878'den 23 Temmuz 1908'e kadar süren **30 yıllık istibdad için verilmiş bir cezadır.** Bize kalırsa, son derecede hafif bir cezadır! Abdülhamid çok daha ağırını hak ediyordu.

“Şu vahşiler”

Burada kısacık da olsa bir ara başlık açarak, Türk sağının, özellikle Necip Fazıl Kısakürek tarafından geliştirilen tarih yorumu temelinde bugün AKP geleneğinin yücelttiği II. Abdülhamid'in nasıl bir şahsiyet olduğuna ışık tutması bakımından önemli bir tanıklığı aktarmadan geçmek istemiyoruz.

Danişmend'in *31 Mart Vak'ası* kitabının, içerdiği belgeler bakımından bir

22 Bu paragraftaki bilgiler için bkz. Akşin, a.g.y., s. 63.

23 Bkz. Sungur Savran, “120 yıl sonra Friedrich Engels”, *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 202. Engels'in tanımı o kadar hedefi 12'den vurur ki burada tekrarlamak istiyoruz: “Parlamentar budalalık, talihsiz kurbanlarında, tarihte ve gelecekte tüm dünyanın, kendilerinin de üyesi olma onurunu taşıdıkları belirli temsil organlarındaki oy çoğunluğu tarafından yönetilip belirlendiğine ve meclis duvarları dışında olup biten savaşlar, devrimler (...) [vb.] bütün her şeyin, o anda yüce meclislerinin gündemini işgal eden önemli konu her ne ise, bununla alakalı kıyas kabul etmez olaylarla karşılaştırıldığında bir hiç olduğuna cidden inanmak şeklinde kendini gösteren bir bozukluktur.”

hazine değerinde olduğunu belirtmiştik. Biz şu ana kadar sadece resmi belgelere atıf yaptık. 31 Mart ile birlikte hükümetin görevden alınması ertesinde yeni Sadrazam olarak atanan Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi belgelerin yanı sıra, kitapta, Tevfik Paşa'nın oğlu tarafından Danişmend'e teslim edilmiş olan özel mektuplar da vardır. Bunlardan son derecede ilginç sosyolojik ve psikolojik içgörüler elde etmek mümkündür. Mektuplar arasında Tevfik Bey'in yurtdışında bulunan oğullarına Tevfik Paşa'nın kâtibi Ali Şevki (Berker) tarafından yazılmış olan mektubun özel bir yeri vardır. İşte bu mektupta Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hâkim olması ertesinde Yıldız Sarayı'ndaki durum şöyle anlatılıyor:

... İşte bunun üzerine baban saraya hareket etti. Bütün Yıldız Sarayı'nın bom-boş olduğu anlaşılıyordu; herkes kaçmıştı. Askerler [Hareket Ordusu askerleri-ss] tüfekleriyle odalara girmişlerdi. Baban doğru pâdişahın huzuruna gitti: Bütün adamları kendisini terkedip gitmişlerdi! Sultan Hamid babana acı acı dert yanarak kendisine sâdik zannettiği bütün adamlarının çekilip gitmiş olduklarından ve hiç kimsenin imdâdına yetişmediğinden bahsetti. Sonra sözüne şöyle devam etti: “(Ben) sizi bana daha merbut [bağlı] ve daha sâdik zannederdim: Şu perişan hâlîmi görüyorsunuz da beni bu vaziyetten kurtaracak bir şey yapmıyorsunuz. Ben sizden selâmetimi temin hususunda daha fazla gayret beklerdim. Odalarımın kadar girmiş olan şu vahşilerden kat'iyen emin değilim. Her hangi bir anda her hangi birinin süngüsü altında can vermekten mütemâdiyen endişe ediyorum. Eğer isterlerse beni hal'etsinler; ama şu herifleri başımdan savsınlar ve hayatımın masuniyyetini [dokunulmazlığını] te'min etsinler!”

İşin esasına girmeden yukarıdaki satırların ima ettiği bir ruh durumuna işaret edelim: Bugün, sefil “Pâyitaht” dizisinde, Türkiye halkına marangozluk işlerine düşkünlüğü vb. aracılığıyla “onlardan biri” gibi sunulmaya çalışılan bu adam, halktan insanlardan nasıl söz ediyor? “Şu vahşiler” ve “herifler”. Burada önemli olan “herifler”in elinde silah ve süngü olması değildir. Abdülhamid karşısına eli silahlı bir Enver veya Mahmut Şevket çıksa böyle konuşmayacaktı, bundan emin olabilirsiniz. O silahları taşıyan insanları zaten “vahşiler” olarak gördüğü için böyle konuşmaktadır. Sınıf boyutunu tarih yazmıyor, burada açık bir sınıf tavrını karşı tarafın iç diyalogundan öğreniyoruz. İşte tarihi belgenin güzelliği!

Ama asıl mesele şudur: Burada bir kahramanla karşı karşıya olmadığımız açık değil mi? “Pâyitaht” dizisinde İngiliz büyükelçisini tokatlayan, bu şahıs olabilir mi? “Dik durma”yı sık sık bir erdem olarak sunan bir Erdoğan'ın bu adamı kendine örnek almak istemesine ne demeli? *Derin Tarih*'in derin devlet ideologu Mustafa Armağan, yukarıda ele alınan yazısında, şimdi aktardığımız olaydan sadece üç gün sonra, hal'ini kendisine bildirmeye gelen heyet karşısındaki ruh durumunu tasvir ederken, **en ufak bir kaynak göstermeden**, şu satırları yazmış: “Gayet metin ve mütevekkildir. Yorgun ve yaşlı görünmektedir ama vakarlıdır, dimdiktir.”²⁴ Şu son kelime ne kadar semptomatik, yalanı nasıl da ele veriyor! Bugünün efsaneleri bize

24 Armağan, a.g.m., s. 56.

tarih diye anlatılıyor, o kadar açık ki!

Yukarıda alıntıladığımız mektubun yazarı Ali Şevki Bey bakın bu acıklı tablo karşısında ne diyor: “O kadar şevket [yücelik] ve kudret sâhibi bir hükümdâr-ı mutlakın böyle sızlanıp duruşunu görmek hakikaten acıklı bir şey!”²⁵ Biz söylemiyoruz, Osmanlı tebaasından bir kulu söylüyor!

Bu noktayı mutlaka, koşulsuz bir Abdülhamid taraftarı olan Danişmend’in Abdülhamid’in kusurlarını tartışırken işaret ettiği bir nokta ile tamamlamak gerekiyor:

Kusurlarının en meşhuru vehmidir ve hattâ bütün taksirâtının menbâi [kusurlarının kaynağı] budur: Her şeyden ve her kesten her zaman şüphe ettiği için, devletini şüphelerden aldığı ilhamlarla idâre etmiştir! Yıllarca hizmetinde bulunmuş adamlardan duyduğuma göre, Sultan Hamid’in mütemâdiyen [sürekli olarak] tekrar edip durduğu bir söz vardır:

- Şüphe basîretin başıdır!

Bâb-ı Âli’ye işte bundan dolayı i’timâd etmediği [güvenmediği] için devlet idâresini sarayda toplamış, amcasıyla kardeşinin hal’inden devlet-adamlarının kendisini de tahtından indireceklerini bir fikr-i sâbit [sabit fikir] hâline getirmiş, işte bundan dolayı kendisi için tenezzül sayılacak kadar ehemmiyetsiz işlere bile karışmış, hafiyeliğe de [gizli polise de] o yüzden revac vermiş [geçerlik tanımış] ve bu suretle bir takım mânâsız şeyler için her kesten ve her şeyden evvel ve her kesten ziyâde kendini rahatsız etmiştir.²⁶

Burada anlatılan kişilik “korkak” ve “paranoyak” terimlerinden başka nasıl betimlenebilir?

“Vesikalar”da yeni burjuvazinin yüzleri

Danişmend’in *31 Mart Vak’ası* kitabında yayınladığı belgeler arasında çok kısa bir gezinti yapmamızın bu çağın yükselmekte olan burjuvazisi ve onun müttefiki katmanların sınıf psikolojisini anlayabilmek bakımından çok yararlı olacağını düşünüyoruz.

Yukarıda söz ettiğimiz Ali Şevki Bey mektupları bu bakımdan çok anlamlı örnekler sunuyor. Ali Şevki 31 Mart’ın patlak vermesini muhataplarına resmederken anlatımına durumun dehşet vericiliğini ifade ederek şöyle başlıyor: “Ben Bâb-ı Âli’den çıkar çıkmaz Meclis binâsının önünde havaya sıkılan kurşunların o müdhîş tarrâkasını duydum.” Ama sonra hemen sınıf dürtüsü araya giriyor: “O sırada ayak-takımının sokaklarda birbirini çiğniyerek koşuşmaları görülecek şeydi, azizim!” O ayak-takımını küçümseyedursun, Tevfik Paşa’nın kerimesi, Orhan Veli’nin dünya çalkalanırken “bir elinde cımbız, bir elinde ayna/umurunda mı dünya” diye hicvettiği üst sınıf kadınlarına taş çıkartacak biçimde “Londra’ya gidemeyeceği

²⁵ Danişmend, *31 Mart Vak’ası*, a.g.y., s. 113.

²⁶ A.g.y., s. 144.

için çok müteessirdi” şeklinde tarif ediliyor.²⁷ (Dışişleri Bakanı görevi yapmış olan Tefvik Paşa belli ki Londra’ya tayin edilmiştir, ama sadrazamlık önerilince bu görev suya düşmüştür.)

Naile Hanım’ın annesi (Tefvik Paşa’nın zevcesi) ise Hareket Ordusu şehre girdikten sonra iki taraf arasındaki çatışmalar yoğunlaştığında dâhiyane bir fikir ileri sürecektir. Mektubun yazarı Ali Şevki anlatıyor:

Taksim meydanına yerleştirilip Topçu kışlasını hedef ittihâz eden [olarak belleyen] toplarla tüfek seslerinden başka bir şey işitmiyorduk. Kapumuzun önündeki cadde askerlerle dolmuştu (...) Annen şaşılacak bir soğukkanlılıkla bana dedi ki:

Bu top güllerinin kışlaları yıkacağı muhakkaktır ama, içlerinde kaynaşan kehlere (bitleri) öldürüp ortalığı temizleyecekleri de şüphesizdir!

Sonra pencereleri açıp gramofon çaldığı takdirde sokakları dolduran âsî askerilerin sükûnet bulup bulamayacaklarını sordu. Ben de pek tabii olarak kendisini o fikirden vaz geçirdim.²⁸

“Ayak takımı”, “vahşiler”, şimdi de “bitler”. Bu arada karşı devrimin dolaylı olarak başa getirdiği Tefvik Paşa’nın ve ailesinin de devrimden yana olduğu gözden kaçmasın!²⁹ Padişahın sadrazamının eşi, isyancı askerleri “bit” olarak niteliyor. Ama bundan ilginç şudur: Hareket Ordusu şehre girdikten sonra, Mahmud Şevket Paşa ve Enver, Yıldız kuşatmasında onun desteğini istemişlerdir. O da isteneni yerine getirmiş, bir bakıma devrimin taarruzunun Truva atı gibi davranmıştır.

Bu arada, devrim ile karşı devrim boy ölçüşürken ülke yürütmesinin başına getirilmekte olan Tefvik Paşa anlaşılın bu koşullar altında iktidara yükselmekten tir tir titremektedir. Kâtibinden sık aralıklarla, günde üç-dört kez bir şişe konyak ister! Şeriat isteyen isyancılar başa sarhoş bir sadrazamı getirmiştir! O konyak yüküyle idare edilen devletten gelecek hayrı düşünün artık!

Hareket Ordusu artık isyanı bastırışken Yıldız Sarayı’nın ne halde olduğunu yukarıda padişah ile Tefvik Paşa arasında bir diyalog sırasında padişahın ağzından dinlemiştik. Şimdi Tefvik Paşa’yı dinleyelim.

[Baban] ilkönce evden havâdis sordu, ondan sonra da pâdişahın bütün kâtipleriyle hademesinin kaçmış olduğunu anlattı. Hatta aşçılar bile kaçmış oldukları için, akşam yemeği olarak peynir ekmele havyar yemek mecburiyetinde kalmışlar. Kendisine biraz konyak getirmem için dolabının anahtarını bana verdi.³⁰

Büyük Fransız Devrimi’nde kralın eşi Marie-Antoinette’in ünlü sözünü³¹

27 Bu paragraftaki alıntılarının tamamı için bkz. Danişment, *31 Mart Vak’ası*, a.g.y., s. 27.

28 A.g.y., s. 103-104.

29 Bkz. a.g.y., s. 105-108.

30 A.g.y., s. 105-106.

31 Türkçeye “ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler” olarak geçen bu söz, aslında biraz daha hafiftir.

çağrıştıran bir sahnede sadrazamın “havyar yemek mecburiyetinde kalması” mizahın sınırlarını iyice zorluyor! Bu arada, anlaşılan piyasada belli ki konyak kalmamış, Tevfik Paşa artık kendi dolabındaki stoka başvuruyor!

Bu yemek faslını bağlamak için Abdülhamid’in tahttan indirildikten sonra Selanik’e ulaştığında ilk gece aile efradıyla birlikte (az değil, göreceğiz 30 kişi!) yediği yemeğin menüsü ile kapatalım. Bir Fransız gazeteci anlatıyor:

Dün gece Abdülhamid ile maiyyetine mahsus otuz kişilik et’ime (yemekler) şehrimizde vâkı [olan] İtalyalı Bastajini lokantası vâsıtasıyla tehyie ve izhâr edilmiştir [hazırlanmış ve huzura getirilmiştir].

Dün akşamki et’ime listesi [menü] ber-vech-i âtidir [aşağıdaki gibidir]:

Pirinç çorbası

Mayonezli levrek balığı

Sebzeli kuzu

Hindi kızartması

Salata

Dondurma

Olağan menü böyleyse, “peynir ekmekle havyar yemek mecburiyetinde kalma” gibi bir şikâyet daha kolay anlaşılabilir!

Türkiye tarih sosyolojisinin yoksullaştırılmış versiyonu bu topraklarda devrimi bir memur zümresi yaptı gibi konuştu hep. Burada ne karşı devrimin hedefi padişahın ne de devrimin yanında duran Osmanlı paşalarının hayatının öyle “memur takımı” denecek bir standartta yaşanmakta olmadığını sezmek kolay. Burjuva devrimi işte havyarlarla, mayonezli levrek balıklarıyla, hindi kızartmalarıyla ve onlar ve çok daha fazlası için yapılmıştır. Bazı askerlerin kafasına Batı kaynaklı fikirler ve aydınlanma idealleri gökten zembille indiği için değil.

Devrimin karşı devrimi yenilgiye uğratma yolundaki kararı, Hareket Ordusu Yeşilköy’de iken Meclis-i Umumi-i Milli’nin gizli celse ile yaptığı toplantıda, sonra da iki tarafın karşılıklı görüşmesinde alınmıştır. Yeşilköy’de gizli devrim celsesinin yapıldığı mekân Yat Kulübü idi! Sadece 20. yüzyıl başının koşullarında değil, bugün bile burjuvazinin hayat tarzını betimlemek için yattan ve yat kulübünden daha iyi bir örnek bulmak mümkün mü?

Sonuç

31 Mart tarihimizde anlayamamış bir olay olarak görülür. Kimin düzenlediğinin tam olarak bilinmediği bu olay, muhtemelen gerici kitlelerin kendiliğinden bir isyanıdır. Abdülhamid’in bu isyanda rolü olmadığına dair mutabakatın kuşkulu olduğu kanısındayız. Ama düzenleyicisi kim olursa olsun, bu isyan açıkça bir karşı devrim dinamiği taşır. Bu yazının esas ortaya koyduğu, tarihyazımının bugüne kadar pek dikkat etmediği ya da en azından vurgulamadığı bir boyuttur.³² Karşı

32 Bunu, meslekten tarihçi olmadığımız ve literatürün tamamını tanımadığımız için kaçınılmaz olarak temkinli biçimde söylüyoruz.

devrim yenilgiye uğratılabildiye, bunun tek nedeni, Osmanlı askeri güçlerinin iki ordusunun Selanik ve Edirne'den İstanbul'a yürümesi değildir. Bir kere Hareket Ordusu Osmanlı ordusunun güçlerinden ibaret değildir. Resmi ordunun yanı sıra, bütün Balkan halklarından gelen silahlı güçlerin desteğini de almıştır. Ama daha da önemlisi, 31 Mart vakası patlak verir vermez Rumeli, Anadolu ve Arap diyarının her köşesinden padişaha gelen tepkiler karşı devrimin bastırılmasında büyük rol oynamıştır. Padişah Birinci Ordu'yu Hareket Ordusu'na karşı seferber etmediyse bu halk tepkisi sayesinde.

31 Mart tarihin diyalektiğin yasalarına uygun tarzda ilerlemesi zemininde karşı devrimin yenilgisi dolayısıyla devrimin yeni bir atak yapmasıyla sonuçlanmıştır. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve yeni padişah V. Mehmet Reşat'ın mecliste oylama yapılarak tahta çıkarılması, bu yeni atağın sembolik ifadeleridir.

Bilindiği gibi, V. Mehmet Reşat, son bir önceki padişaktır. Son padişah Vahdettin ise zavallı biri olduğu halde, meclisi 1918 sonu ile 1920 başı arasında bir yıl boyunca kapatacaktır. Padişahlar ne yapıyormuş?

Abdülhamid'in hal'i başka hiçbir şey olmasa sırf bunun için bile meşrudur!